

Εισαγωγή

Παραφράζοντας τον Μισέλ Φουκό, σύμφωνα με τον οποίο η ψυχολογία δεν θα μπορέσει ποτέ να αποκαλύψει την αλήθεια για την τρέλα, γιατί η τρέλα είναι εκείνη που κρατάει το μυστικό για την ψυχολογία, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η κοινωνική σκέψη και θεωρία δεν θα μπορέσουν να αποκαλύψουν ποτέ το μυστικό για την εξουσία, αφού η ίδια η εξουσία είναι εκείνη που κρατάει το μυστικό για την κοινωνική θεωρία.

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς¹

«Αποικία χρέους»· «προτεκτοράτο». Από το 2010 και μετά, στα χρόνια της πρώτης μεγάλης κρίσης του 21ου αιώνα στην Ελλάδα, οι λέξεις ακούστηκαν συχνά. Χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψουν μια κοινωνία εγκλωβισμένη σε μια κρίση χωρίς προηγούμενο σε καιρό ειρήνης. Η Ελλάδα σε «κρίση» σήμαινε ότι η οικονομία της χώρας είχε καταρρεύσει, η ανεργία είχε σκαρφαλώσει σε απελπιστικά επίπεδα, ενώ η εξάρτηση από τους δανειστές δημιούργησε μια κατάσταση δημοσιονομικά ασφυκτική. Πολιτικοί, δημοσιογράφοι, αναλυτές και η «κοινή γνώμη» χρησιμοποιούσαν συχνά τις λέξεις «αποικία» (χρέους) και «προτεκτοράτο», περισσότερο ως κριτική εντυπωσιασμού και λιγότερο με στόχο να αναλυθεί ποια ήταν η αποικιοκρατική δύναμη.² Το ζήτημα δεν είναι άλλο από τον ρόλο των «ξένων» στην ελληνική ιστορία, ζήτημα που ξεκινά ήδη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους και εξακολουθεί να προκαλεί φορτισμένες αντιδράσεις· από τον αμετροεπή θαυμασμό για τους «ξένους» και την αναγκαιότητα της παρέμβασής τους σε κρίσιμες στιγμές της ιστορίας, μέχρι εξοργισμένες καταγγελίες εναντίον τους για τις συνθήκες υποτέλειας που έχουν επιβάλει στη χώρα. Σε αυτές τις συνθήκες γράφτηκε, στα αγγλικά, το παρόν βιβλίο· «ο μύθος της ξενοκρατίας» δεν είναι (άλλη) μία ιστορία της εξάρτησης του ελληνικού κράτους από τους «ξένους» ούτε ασπάζεται την άκρι-

τη υιοθέτηση εθνικιστικών αντιλήψεων για τον καθοριστικό ρόλο των «ξένων», η οποία υποκρύπτει και μια συγκάλυψη των ευθυνών των «ντόπιων». Αντίθετα, το βιβλίο αποτελεί μια ιστορία του Ιονίου Κράτους, του βρετανικού προτεκτοράτου στα Επτάνησα, του ρόλου των ίδιων των Επτανησίων στη διαμόρφωση του κράτους και του κράτους στη διαμόρφωση της αστικής τάξης. Αν και η παρέμβαση των τριών μεγάλων δυνάμεων στην ίδρυση του ελληνικού κράτους στη διάρκεια της Επανάστασης ήταν καθοριστική, τα Επτάνησα βίωσαν άμεσα τη βρετανική αποικιοκρατία μετά από μια μακρά περίοδο άλλων ξενικών κατακτήσεων, πριν «καταλήξουν», το 1864, να ενωθούν με το ελληνικό μετεπαναστατικό κράτος. Το βιβλίο αναλύει τους όρους με τους οποίους διαμορφώθηκαν οι σχέσεις εξουσίας στο πλαίσιο του κράτους υπό ένα αποικιακό καθεστώς βρετανικής προστασίας. Η κοινωνία και οικονομία του κάθε νησιού είχε τη δική της τοπική ιστορία και αυτή την ιδιαιτερότητα αναδεικνύει το βιβλίο, εστιάζοντας ταυτόχρονα στην αποικιοκρατική οικονομία και στην υψηλής ταξικής έντασης επτανησιακή κοινωνία.

Τα «Ηνωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων», υπήρξαν μια ομοσπονδία, μια «οιονεί επικράτεια που κρατήθηκε ως βρετανικό προτεκτοράτο».³ Το καθεστώς του κράτους υπήρξε τόσο εκκεντρικό που πολλοί Βρετανοί, Επτανήσιοι και άλλοι σύγχρονοι πολιτικοί και συγγραφείς, αλλά και ιστορικοί αναρωτήθηκαν πού τελείωνε η κυριαρχία των Βρετανών και πού ξεκινούσε αυτή των Επτανησίων· τα όρια ήταν όντως δυσδιάκριτα και μεταβάλλονταν ανάλογα με τη σφαίρα δραστηριότητας για την οποία μιλάμε. Τα όρια της κυριαρχίας των Επτανησίων είναι ζήτημα που βρίσκεται στον πυρήνα και αυτού του βιβλίου. Οι Επτανήσιοι φιλελεύθεροι και ριζοσπάστες βουλευτές επινόησαν μια λέξη για την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας, την *ξενοκρατία*, όρο που συνοψίζει μάλλον παραπλανητικά τον χαρακτήρα του κράτους και τις κοινωνικές και πολιτικές εντάσεις της περιόδου. Το βιβλίο δείχνει σε ποιο βαθμό οι σχέσεις κυριαρχίας στο Ιόνιο Κράτος καθορίστηκαν από την αποικιοκρατική δύναμη· η κυριαρχία αυτή ωστόσο ήταν αποτέλεσμα και της δράσης των Επτανησίων αστών και άρα όχι μόνο των «ξένων».

Η λέξη «ξενοκρατία» εμφανίζεται ήδη από το 1848, μόλις επιτράπηκε η ελευθερία του Τύπου, σε άρθρα της εφημερίδας *Αναγέννησις*, που καλούσε τον επτανησιακό λαό να αφήσει τις διαφορές του στην άκρη και να αγωνιστεί «για να παραλύσει την καταστροφική ισχύ της ξενοκρατίας και των οργάνων της».⁴ Η «ξενοκρατία», λοιπόν, έγραφε ο Επτανήσιος ριζοσπάστης συντάκτης από την Κεφαλονιά, «μας εστέρησε και ολόένα μας στερεί των φυσικών, εθνικών και απαραγράπτων δικαιωμάτων και ελευθεριών μας, της χρήσεως των κυριωτέρων προσόντων του εθνισμού μας, στημένον έχουσα αδιακόπως επί της κεφαλής μας τον σκληρόν πέλεκυν της αφορήτου και ανηλεούς τυραννίας της».⁵ Ο όρος «ξενοκρατία» ήταν τόσο συνηθισμένος στην πολιτική ρητορική της περιόδου, ώστε οι αντιπρόσωποι στην Ιόνιο Βουλή το 1850, την πρώτη Βουλή μετά τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις του Αρμυστή Σίτον (Seaton) που επέκτεινε το δικαίωμα ψήφου, καταδικάσαν

τη «δυτική ξενοκρατία» και, στις 25 Μαρτίου 1850, ανακήρυξαν τη μέρα εκείνη εθνική εορτή για τους Επτανήσιους, όπως και για το Βασίλειο της Ελλάδας.⁶ Αυτή η περίοδος της «ξενοκρατίας» που έφερε τον «ξενισμό» –άλλη αγαπημένη έκφραση των ριζοσπαστών Επτανησίων– ήταν η πρώτη περίοδος στην ελληνική ιστορία που η αποικιοκρατία, η προστασία, η εξάρτηση και ο ξενικός έλεγχος είχαν πραγματικές διαστάσεις. Σε αυτή την περίοδο, στα Επτάνησα, βρίσκεται και η απαρχή της εξάρτησης της χώρας και της «αποικιοκρατικής» σχέσης της με μεγάλες δυνάμεις, πριν δηλαδή την έναρξη και κυρίως την κατάληξη της Επανάστασης, με την κείρια επέμβαση των «μεγάλων δυνάμεων» και ιδίως της Μ. Βρετανίας.

Ο Παναγιώτης Χιώτης, Επτανήσιος αστός, φιλελεύθερος εθνικιστής και ιστορικός του 19ου αιώνα, καθώς και ο πρώτος που έγραψε μια ιστορία του Ιονίου Κράτους, αναφέρει ότι, ήδη από το 1830, «επεχειρίζονται πρώτοι εν Κεφαλληνία να υψώσωσι φωνήν κατά της ξενοκρατίας».⁷ Η συμπεριφορά των «Άγγλων» και η αθέτηση της θεσμικής υπόσχεσης της προστασίας για αυτονομία και ανεξαρτησία ήταν εξίσου σημαντική λοιπόν με τα πατριωτικά σκιρτήματα των φιλελεύθερων Επτανησίων νέων, ώστε να θεωρούν ότι ζούσαν σε καθεστώς ξενοκρατίας.⁸ Το «Ελληνικό Κράτος» των Ιονίων Νήσων, όπως λέει με σημασία ο Χιώτης, υπήρξε στη διάρκεια της ιστορίας του μια ιδιόμορφη αποικία, η οποία προετοίμασε τον λαό για την επόμενη φάση της εθνικής ολοκλήρωσης του Ελληνικού Βασιλείου μετά το 1864.⁹

Το κράτος-προτεκτοράτο κατέληξε να γίνει μη κυβερνήσιμο εξαιτίας των πολιτικών και οικονομικών αντιφάσεων της βρετανικής αποικιοκρατίας και των οικονομικών και κοινωνικών αντιθέσεων των επτανησιακών κοινωνιών. Οι εκσυγχρονιστικές προσπάθειες των Βρετανών και Επτανησίων ανώτερων υπαλλήλων του Ιονίου Κράτους δημιούργησαν κρατικούς θεσμούς και θεσμούς ιδιωτικής οικονομίας, αλλά απέτυχαν να κερδίσουν τη στήριξη ή τουλάχιστον την ανοχή πολλών Επτανησίων. Αυτό οφείλεται κυρίως στα ελλείματα στα δημόσια οικονομικά, στα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα ανάμεσα στους Επτανήσιους και στις αμφίταλαντεύσεις των Βρετανών αρμοστών ανάμεσα σε πιο αυταρχικές και σε πιο φιλελεύθερες εκδοχές κυριαρχίας. Από τη δεκαετία του 1830 και ιδίως του 1840, μια φιλελεύθερη τάξη αστών ανέλαβε ηγεμονικό ρόλο στην πολιτική, τη δημόσια διοίκηση, το εμπόριο και γενικότερα στον δημόσιο χώρο. Κάποιοι από αυτούς τους φιλελεύθερους Επτανήσιους –οι πιο «ριζοσπάστες»– απαίτησαν την ένωση των νησιών με την Ελλάδα, γεγονός που συνέβη εντέλει το 1864. Η «νίκη» τους βέβαια δεν ήταν ούτε ξεκάθαρη ούτε δεδομένη όταν ξεκινούσαν τον δικό τους ανένδοτο αγώνα. Πρόκειται για μια από τις πρώτες και βέβαια ιδιαίτερες περιπτώσεις αποαποικιοποίησης, η οποία μάλιστα δημιούργησε προηγούμενο για άλλες περιπτώσεις ανάμειξης και αργότερα απαγκίστρωσης της βρετανικής αποικιακής πολιτικής σε άλλες περιοχές της Μεσογείου, όπως στην Κύπρο στη διάρκεια του 20ού αιώνα.¹⁰

Αξιοποιώντας το παράδειγμα του Ιονίου Κράτους, το βιβλίο συμβάλλει στην ιστοριογραφία της βρετανικής αποικιοκρατίας αναλύοντας ζητήματα όπως: η οικονομική ανάπτυξη και οι ευκαιρίες που δημιουργήθηκαν για το εμπόριο και το κεφάλαιο σε περιόδους αποικιακής κυριαρχίας, η προσαρμογή των τοπικών οικονομιών στις βρετανικές οικονομικές προτεραιότητες, οι αντιλήψεις για τη νεωτερικότητα και η πρόσληψή της από αποικιοκρατούμενες κοινωνίες, ο νόμος σε συνθήκες αποικιοκρατίας και η εφαρμογή του σε ένα κράτος-προτεκτοράτο. Κεντρικό ζήτημα αποτελεί επίσης η διαμόρφωση μιας αστικής τάξης σε αποικιοκρατούμενες κοινωνίες μέσα από το εμπόριο, τη μόρφωση, τις αστικές αξίες, την κρατική διοίκηση, και τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας πολιτών. Αυτό εξάλλου αποτελεί και το πεδίο της πρόσφατης πρώτης μελέτης για την ιστορία μιας «παγκόσμιας μεσαίας τάξης την εποχή της αποικιοκρατίας».¹¹ Στην ελληνική ιστοριογραφία, αντίθετα, τα δύο πεδία –ιστορία του κράτους και ιστορία των κοινωνικών τάξεων– παραμένουν ασυμβίβαστα, με την παλιά και γενικά ατεκμηρίωτη αντίληψη περί υπερτροφικού κράτους και κρατικοδίαιτης αστικής τάξης. Στα Επτάνησα, καθώς η παλιά ανώτερη τάξη της βενετικής περιόδου προοδευτικά έχασε την ισχύ της, η διαμόρφωση της αστικής τάξης συμπίπτει με τη συγκρότηση του κράτους και του δημόσιου χώρου. Η ανάδειξη μιας νέας γενιάς φιλελεύθερων Επτανησίων στο εμπόριο, την πολιτική και τη διοίκηση του κράτους αντικατέστησε την παλιά πολιτική τάξη και δημιούργησε μια δημόσια σφαίρα μέσα και από το νέο μέσο της εφημερίδας, αλλά κυρίως μέσα από τους εμπορικούς, φιλανθρωπικούς και άλλους αστικούς θεσμούς, αλλά και σε χώρους όπως το κοινοβούλιο και το εμπορικό επιμελητήριο, οι Γεωργικές Εταιρείες, η Ιονική Τράπεζα και οι άλλες μετοχικές εταιρείες, η Αναγνωστική Εταιρία και η Ιόνιος (φιλεκπαιδευτική) Εταιρεία.

Οι αλλαγές στο Ιόνιο Κράτος ακολούθησαν τις φιλελεύθερες και κανονιστικές πρακτικές που εμφανίστηκαν στη Δυτική Ευρώπη, αλλά και στον αποικιοκρατούμενο κόσμο.¹² Οι περισσότεροι φιλελεύθεροι Επτανήσιοι στόχευαν κυρίως στη βελτίωση της λειτουργίας του κράτους και όχι τόσο στην ένωση με την Ελλάδα, έναν πολιτικό στόχο που έγινε κυρίαρχος μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1850. Αυτό δεν σημαίνει ότι απουσίαζαν οι φωνές που κήρυξαν τον αγώνα για ένωση με το ελληνικό κράτος αμέσως μετά την παγίωσή του με την ανακήρυξη του Όθωνα βασιλιά. Ωστόσο, το βιβλίο δεν ετεροκαθορίζεται από το ζήτημα της «Ένωσης»· οι καινοτομίες που εισήγαγαν Επτανήσιοι στην οικονομία, την κοινωνία και το κράτος ήταν τόσο σημαντικές που δικαιούνται τη δική τους «αυτόνομη» ιστορία, μέρος μιας ευρύτερης ιστορίας τους κράτους και της γραφειοκρατίας στην Ελλάδα που ακόμα απουσιάζει. Κάποιες πρωτοβουλίες ξεκίνησαν και από τους Βρετανούς αξιωματούχους, ανάλογα με την εμπειρία τους από άλλες θητείες σε αποικίες και φυσικά βάσει της κοσμοαντίληψής τους. Η φιλοδοξία του πρώτου αρμοστή, για παράδειγμα, και ο στόχος να οργανωθεί το κράτος υπό αυταρχική διοίκηση πίσω

από μια βιτρίνα αντιπροσωπευτικής βουλής ήταν γεμάτος αντιφάσεις και ταυτόχρονα έθεσε τα θεμέλια της αποτυχίας του βρετανικού προτεκτοράτου. Ένας από τους παλαιότερους Βρετανούς ιστορικούς του προτεκτοράτου χαρακτήρισε το Σύνταγμα του 1817 «ένα σύστημα τόσο αποτελεσματικό στη λειτουργία του όσο κυνικό στη σύλληψή του».¹³ Η επαναλαμβανόμενη υπόσχεση των αρμοστών να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των Επτανησίων είχε στόχο να νομιμοποιήσει τη βρετανική αποικιακή διοίκηση. Η υπόσχεση αυτή παρέμεινε κενή για πολλούς Επτανήσιους αστούς και χωρικούς που είδαν τις προσδοκίες τους για μια πιο φιλελεύθερη διακυβέρνηση να διαψεύδονται, ειδικά μετά το 1850.

Το Ιόνιο Κράτος (1815-1864) συγκροτήθηκε κάτω από την επιρροή και επίβλεψη, ή αλλιώς «προστασία», της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, με βάση μια οργανωμένη και λειτουργική γραφειοκρατία, αλλά υπό καθεστώς «περιορισμένης αποικιακής αυτονομίας».¹⁴ Επτανήσιοι, αλλά κυρίως Βρετανοί βρίσκονταν στα ανώτερα κλιμάκια της διοίκησης και εφάρμοσαν φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις που διαμόρφωσαν αυτή την υβριδική ημιαποικιακή πολιτεία.¹⁵ Η φιλελεύθερη νεωτερικότητα χαρακτηρίζεται από γραφειοκρατικές πρακτικές, από την οργάνωση του εμπορίου, από καταναλωτικές πρακτικές και συνθήκες, καθώς και από την εμφάνιση της κοινωνίας πολιτών.¹⁶ Η ιστορία του Ιονίου Κράτους που αφηγείται το βιβλίο περιέχει αυτές τις πτυχές της νεωτερικότητας στο πλαίσιο της αποικιοκρατίας στη Βρετανική Μεσόγειο. Πολιτικά «κόμματα» αποκρυστάλλωθηκαν σύμφωνα με διαφορετικές πολιτικές αρχές και κυρίως ανάλογα με τη στάση τους απέναντι στη βρετανική προστασία. Αυτή ήταν που καθόρισε και τα ονόματα που έδωσε η μία παράταξη στην άλλη: «καμαρίλα», «μεταρρυθμιστές», «ρίζοσπάστες»,¹⁷ με πιο αυτόφωτους τους φιλελεύθερους μεταρρυθμιστές. Ένα από τα κυριότερα πεδία αντιπαράθεσης και σύγκρουσης των ενωτικών και των φιλελεύθερων αντιπροσώπων στην Ιόνιο Βουλή αποτέλεσε η λειτουργία του Ιονίου Κράτους και η διαμόρφωση ενός στενού κύκλου πιστών και υπάκουων ανώτερων υπαλλήλων της διοίκησης που ονομάστηκαν «καμαρίλα» από τους αντιπάλους τους. Αυτός ο υποτιμητικός χαρακτηρισμός δεν διαχωρίζει τα πολλά χαμηλόμισθα στελέχη, στους οποίους η σχέση με την κρατική διοίκηση εξασφάλιζε μια άνετη διαβίωση, από τα λίγα υψηλόμισθα στελέχη, που η στενή σχέση και υπηρεσία στην κυβέρνηση διασφάλιζε τον παχύλο μισθό τους ως γερουσιαστές ή βουλευτές, έπαρχοι ή δικαστές, θέσεις που ήλεγχε αποκλειστικά ο αρμοστής. Πολύ σημαντικός υπήρξε και ο ρόλος του Τύπου, των εντύπων που κυκλοφορούσαν και της επίσημης εφημερίδας του κράτους, τη μοναδική εφημερίδα από το 1803 μέχρι το 1848, καθώς και των άλλων εφημερίδων που εκδόθηκαν από τη χρονιά εκείνη και έπειτα.

Η συγκρότηση ενός κράτους στα Επτάνησα σε συνθήκες αποικιοκρατίας καθόρισε την ιστορία του ελληνικού κράτους, στη διάρκεια, αλλά και μετά την Επανάσταση του 1821, τη Μεγάλη Έκρηξη στο σύμπαν της νεότερης ελληνικής

ιστορίας. Γι' αυτό, οι σχέσεις μεταξύ της βρετανικής κυριαρχίας, της Επανάστασης και του ρόλου της γαλλικής και της ρωσικής επέκτασης στη Μεσόγειο και της εμπλοκής τους στις «ελληνικές υποθέσεις» αποτελούν καλύτερο γνώμονα ανάγνωσης της νεότερης ελληνικής ιστορίας από τη συνήθη αφετηρία του 1821. Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζεται η ιστορία του Ιονίου Κράτους.

Ιστορίες για την περίοδο του Ιονίου Κράτους και ιστορία του Ιονίου Κράτους

Η μελέτη του Ιονίου Κράτους απασχόλησε ιστορικούς ήδη από τον 19ο αιώνα, όταν αναπτύχθηκε ιστορική συνείδηση στα Επτάνησα.¹⁸ Η Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807) και στη συνέχεια το Ιόνιο Κράτος απέδωσαν στον Ανδρέα Μουστοξύδη τον τίτλο του εθνικού ιστοριογράφου και το λειτουργήμα να συγγράψει την ιστορία των Επτανήσων.¹⁹ Η εξειδίκευση των ιστορικών σπουδών και η αφθονία των πηγών που βρίσκονται στα αρχεία της Κέρκυρας, της Κεφαλονιάς και των άλλων Επτανήσων, αλλά και του Λονδίνου και της Αθήνας, εξηγεί σε κάποιο βαθμό τον ιστοριογραφικό πλούτο αλλά και τον κατακερματισμό της ιστορικής γνώσης. Η εντυπωσιακή ιστοριογραφική παραγωγή αντανακλά τόσο τη διαθεσιμότητα των αρχείων όσο και την επτανησιακή ιστορική παράδοση, ωστόσο αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από μελέτες που αφορούν ιστορικά θέματα για την περίοδο του Ιονίου Κράτους.²⁰ Το παρόν βιβλίο συμβάλλει στην ιστορία του Ιονίου Κράτους, δηλαδή της κρατικής συγκρότησης και λειτουργίας, των ανθρώπων που στελέχωσαν τη γραφειοκρατία και των κοινωνικών αλλαγών, όπως η συγκρότηση της αστικής τάξης σε συνάρτηση με το κράτος· αποτελεί δηλαδή μια ιστορία των όρων της πολιτικής του λειτουργίας, αλλά και της σχέσης της διοίκησης με τους υπόλοιπους Επτανήσιους και φυσικά με την αποικιοκρατική δύναμη. Οι περισσότερες μελέτες επομένως φωτίζουν πτυχές της επτανησιακής ιστορίας την περίοδο του προτεκτοράτου, χωρίς απαραίτητα να συμβάλλουν στην ιστορία του Ιονίου Κράτους.²¹

Η πρώτη μελέτη για το Ιόνιο Κράτος δημοσιεύτηκε το 1877 από τον Παναγιώτη Χιώτη.²² Το έργο του Χιώτη ανήκει σε μια ιστορική παράδοση που αποτελείται από τα έργα του Λούντζη, του Μουστοξύδη, του Βερούκιου, του Μαυρογιάννη και άλλων, οι οποίοι θεμελίωσαν μια παράδοση πολιτικής ιστορίας που παραμένει σημαντική για την ιστορία της περιόδου.²³ Οι πιο ριζοσπαστικές τάσεις μεταξύ των Επτανησίων φιλελευθέρων έχουν απασχολήσει ιστορικούς εδώ και δεκαετίες με έμφαση στις εξεγέρσεις του 1848 και του 1849 στην Κεφαλονιά.²⁴ Η πολιτική αυτή ιστορία του Ιονίου Κράτους συνδέεται με την ιστορία του Τύπου, των εφημερίδων, αλλά και άλλων φυλλαδίων που κυκλοφόρησαν στα Επτάνησα μόλις επιτράπηκε η ελεύθερη κυκλοφορία τους το 1848.²⁵ Το ίδιο έτος, ο επίσημος

ιστορικός του Ιονίου Κράτους, Ανδρέας Μουστοξύδης, δημοσιεύει το έργο του *Delle Cose Corciresi*, ενώ λίγα χρόνια αργότερα ο Παναγιώτης Χιώτης ξεκινά τη δημοσίευση του πολύτομου και πολύπλευρου έργου του που αποτελεί και την επιτομή της «ιστορικής σχολής» των Επτανήσων.²⁶ Η ιστοριογραφική παραγωγή διαφέρει ανάλογα με το νησί και την παράδοσή του. Η Κέρκυρα και η Κεφαλονιά κυριαρχούν, η Ζάκυνθος ακολουθεί, ενώ δεν λείπουν και ιστορίες της Λευκάδας και της Ιθάκης και σε μικρότερο βαθμό των Κυθήρων, λίγα, όμως, έχουν γραφτεί για την ιστορία των Παξών.²⁷ Πιο εξειδικευμένες μελέτες αποτελούν σημαντικές συμβολές στην ιστορία του Ιονίου Κράτους, όπως έργα για την εκπαίδευση στην Κέρκυρα και σε άλλα νησιά όπως τα Κύθηρα,²⁸ συνεχίζοντας μια παράδοση που επίσης ξεκινά από ιστορικούς και πολιτικούς του 19ου αιώνα,²⁹ ενώ άλλες μελέτες φωτίζουν την πολιτική του Ιονίου Κράτους για τη δημόσια υγεία.³⁰

Οι πηγές για την έρευνα και τη συγγραφή του βιβλίου βρίσκονται στα αρχεία της Κέρκυρας και της Κεφαλονιάς, όπου αντιλαμβάνεται κανείς την ισχυρή γραφειοκρατική παράδοση στα Επτάνησα. Τα Εθνικά Αρχεία του Λονδίνου έχουν επίσης κάποια μοναδικά έγγραφα για την ιστορία της περιόδου και, μαζί με τα έγγραφα στα Επτάνησα, αποτελούν το «αποικιακό αρχείο». Η αφήγηση στις σελίδες που ακολουθούν δεν πάει «κόντρα στο ρεύμα» της αρχειακής παρακαταθήκης του Ιονίου Κράτους, επειδή αυτή υπήρξε προϊόν της αποικιοκρατίας αλλά κυλά «κατά μήκος» της.³¹ Με άλλα λόγια, όταν η αξιοποίηση των αρχείων αναλύει ταυτόχρονα τις σχέσεις εξουσίας που τα δημιούργησαν μπορεί να φτάσει σε πλούσιες και συναρπαστικές ερμηνείες χωρίς να νομιμοποιεί τις σχέσεις αυτές. Η ηλεκτρονική ανοιχτή πρόσβαση σε σπάνια βιβλία της εποχής κατέστησε την έρευνα πολύ πιο εύκολη, αλλά την αξιοποίηση των πηγών πολύ πιο χρονοβόρα.

Έντυπες πηγές σε εκδόσεις όπως το Αρχείο της Εκτελεστικής Αστυνομίας της Κέρκυρας και το ευρετήριο της Αστυνομίας της Κεφαλονιάς προσφέρουν πολύτιμα και ακόμα αναξιοποίητα, εργαλεία έρευνας στους ιστορικούς του Ιονίου Κράτους· ακόμα και τόσο πλούσιες συλλογές όμως δεν αρκούν για την εξαγωγή ευρύτερων συμπερασμάτων για το Ιόνιο Κράτος, σε σχέση για παράδειγμα με το μετεπαναστατικό κράτος της Ελλάδας, όσο και με περιπτώσεις της βρετανικής αποικιοκρατίας στη Μεσόγειο και αλλού.³² Η σημασία των πηγών αυτών έγκειται στον καταλυτικό ρόλο που έπαιξε η αστυνομία ως θεσμός στη διαμόρφωση των σχέσεων εξουσίας στα Επτάνησα και σε σχέση με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης και σωφρονισμού,³³ ωστόσο απουσιάζει μια συστηματική ιστορία της αστυνομίας και του ρόλου της ως θεσμού εξουσίας με το ειδικό βάρος που είχε σε κάθε νησί· όπως, επίσης, απουσιάζει και μια ιστορία του εγκλεισμού συνολικά, η οποία εν μέρει καλύπτεται στο βιβλίο, καθώς ιδρύματα σωφρονισμού και εγκλεισμού εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στο Ιόνιο Κράτος: η πρώτη «σύγχρονη» φυλακή στην Κέρκυρα, το πρώτο Πτωχοκομείο και το πρώτο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο. Οι υπάλληλοι του Ιονίου Κράτους επιχειρήσαν να αντιμετωπίσουν κοινωνικά και

οικονομικά φαινόμενα, όπως η εγκληματικότητα, η επαιτεία και οι ψυχοσθένειες με την αρωγή του κράτους που παρείχε τα μέσα για την κατασκευή των ιδρυμάτων, εφαρμόζοντας στην πολιτική ιδέες πρωτοποριακές για την εποχή και την ευρύτερη περιοχή. Κανονιστικά κείμενα, όπως οι κανονισμοί λειτουργίας των ιδρυμάτων αυτών, δημοσιεύτηκαν την περίοδο του Ιονίου Κράτους από Επτανήσιους και αποκαλύπτουν την εξέλιξη της διοίκησης από «τέχνη» σε «επιστήμη» και το επίπεδο στο οποίο έφτασαν οι Επτανήσιοι να διαχειρίζονται το κράτος τους, αυτό που ονομάζεται κυβερνοτροπία.³⁴ Το παράδειγμα του σωφρονιστικού συστήματος είναι χαρακτηριστικό,³⁵ όπως και το παράδειγμα της οδοποιίας, ένα από τα πολλά δημόσια έργα που πραγματοποιήθηκαν από τη σύζευξη Επτανησίων και Βρετανών,³⁶ μαζί με προτάσεις για την ανάπτυξη της γεωργίας – οι οποίες ωστόσο δεν υλοποιήθηκαν.

Τις πρωτοποριακές μελέτες του Ανδρέα Ανδρεάδη και του Σπύρου Ασδραχά για την οικονομική ιστορία των Επτανήσων στη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας ακολούθησαν εξαιρετικά σημαντικές, και για το βιβλίο, αυτό μελέτες οικονομικής ιστορίας και ιστορικής δημογραφίας των Επτανήσων στην περίοδο του Ιονίου Κράτους.³⁷ Ιστορικοί της οικονομίας μελέτησαν συστηματικά τις πηγές που «παρήγαγε» η διοίκηση και γραφειοκρατία του Ιονίου Κράτους,³⁸ χωρίς όμως να ιστοριοποιούν τη διαμόρφωση αυτής της γραφειοκρατίας. Οι μελέτες για τον πληθυσμό, την οικονομία, το εμπόριο, τις σχέσεις γαιοκτησίας και την αγροτική παραγωγή, αλλά και για την ιστορία των τραπεζών, βασικά της Ιονικής Τράπεζας, της τράπεζας του κράτους και των εμπορών, καθώς και της «τράπεζας των φτωχών», του ενεχυροδανειστήριου,³⁹ αποτέλεσαν πολύτιμο υλικό για τη συγγραφή αυτού του βιβλίου.⁴⁰ Το βιβλίο συνδέει τις θεσμικές αυτές αλλαγές με γεγονότα που συνέβησαν την ίδια περίοδο στον ευρωπαϊκό και μεσογειακό χώρο, όπως οι διακυμάνσεις της διεθνούς οικονομίας, η εξάρτηση της επτανησιακής οικονομίας από τα εξαγωγικά αγροτικά προϊόντα και η ένταξή της στη διεθνή οικονομία μέσω της ναυτιλίας. Και όλα αυτά υπό το πρίσμα της ιστορίας της αποικιοκρατίας, η οποία σημάδεψε τις επτανησιακές κοινωνίες.

Έχει βέβαια περάσει τόσος καιρός από το 1864 και το «τέλος» της βρετανικής αποικιοκρατίας στα Επτάνησα που το κρίκετ (cricket), που παίζουν ακόμα οι Κερκυραίοι, και η τζιτζιμπίρα (ginger beer), που εξακολουθεί να σερβίρεται, αποτελούν φολκλόρ απομεινάρια της περιόδου του προτεκτοράτου, κάτι που ασφαλώς ισχύει και για την παράδοση με τις φιλαρμονικές η οποία χρωστά εξίσου πολλά στην μπάντα της βρετανικής φρουράς. Η σύγκριση ωστόσο της επτανησιακής με την ελληνική οικονομία και η αντιπαραβολή της διαμόρφωσης του Ιονίου Κράτους με το Βασίλειο της Ελλάδας, καθώς και η ένταξή τους στο διεθνές ιστορικό και ιστοριογραφικό περιβάλλον παραμένει ζητούμενο.⁴¹ Πέρα από την ιστοριογραφία του Ιονίου Κράτους, απαραίτητο ιστοριογραφικό και ιστορικό πλαίσιο είναι και η ιστοριογραφία της αποικιοκρατίας στη Μεσόγειο.

Η δημιουργία της «Βρετανικής Μεσογείου»

Όταν τα Επτάνησα ανατέθηκαν στη Βρετανική Αυτοκρατορία το 1815 και ενώ τελούσαν ήδη υπό βρετανική κατοχή, πολλοί «διάσημοι» Επτανήσιοι, όπως ο Niccolo Tommaseo, ο Andrea Mustoxidi (Ανδρέας Μουστοξυδης) και ο Ιωάννης Καποδίστριας, επικροτούσαν, δημόσια τουλάχιστον, το φωτεινό μέλλον που επεφύλασσε η πολλά υποσχόμενη προστασία για τους Επτανήσιους.⁴² Σύντομα, θα διαψεύδονταν και θα ακολουθούσαν διαφορετική πορεία ο καθένας, καθώς ο Μουστοξυδης είχε πολύ πιο στενή σχέση με το κράτος και ως βουλευτής και ως «Άρχων» (υπουργός) της Δημόσιας Εκπαίδευσης, προς το τέλος της εντυπωσιακής πολιτικής του καριέρας. Το Ιόνιο Κράτος υπήρξε ένα υβριδικό καθεστώς μεταξύ αποικίας και ανεξάρτητου κράτους που προσφέρεται για τη μελέτη της βρετανικής κυριαρχίας στη Μεσόγειο και για την ιστορία της αποικιοκρατίας. Σχηματικά, υπήρξαν δύο κατηγορίες αποικιών στη Βρετανική Αυτοκρατορία, αυτές με αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, όπως ο Καναδάς και η Αυστραλία, οι Ευρωπαίοι άποικοι των οποίων απολάμβαναν αντιπροσωπευτικούς θεσμούς και μεγάλο βαθμό αυτονομίας, ειδικά σε θέματα δικαιοδοσίας. Αντίθετα, αποικίες όπως η Κεϋλάνη (Σρι Λάνκα), οι Δυτικές Ινδίες και η Δυτική Αφρική βίωσαν την απόλυτη κυριαρχία του Λονδίνου σε θέματα δικαιοδοσίας και διοίκησης, ακόμα και όπου υπήρχε ένα «διακοσμητικό» διορισμένο νομοθετικό συμβούλιο.⁴³

Τα Επτάνησα ανήκουν σε μια τρίτη κατηγορία αποικιών, αυτή των πολεμικών κτήσεων και ναυτικών βάσεων, οι οποίες αποκτήθηκαν στη διάρκεια πολέμων και έχουν ονομαστεί από ορισμένους ιστορικούς «εξαρτημένη αυτοκρατορία».⁴⁴ Ενώ το Ιόνιο Κράτος δημιουργήθηκε σε παρόμοιες συνθήκες με αυτές που επικρατούσαν στις αποικίες του στέμματος, στο τέλος της περιόδου έμοιαζε περισσότερο με τις αποικίες με αντιπροσωπευτική «υπεύθυνη» διακυβέρνηση, όπως κατέληξαν να γίνουν, μετά από δεκαετίες αποικιακής διακυβέρνησης, ο Καναδάς και η Αυστραλία. Τα Επτάνησα βέβαια ποτέ δεν αποτέλεσαν αποικία, όπως η Κύπρος, αν και ούτε σε αυτή την περίπτωση υπήρξε «τυπική» διαδικασία αποικιοποίησης, παρά μόνο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.⁴⁵ Ο ορισμός του προτεκτοράτου ως της κρατικής εκείνης οντότητας όπου «αυτόχθονες αρχές και δυνάμεις κατοχής μοιράζονται την κυριαρχία και την εξουσία» αντικατοπτρίζει ακριβέστερα την πολιτική, οικονομική και κοινωνική οργάνωση στα Επτάνησα την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας.⁴⁶ Το βρετανικό προτεκτοράτο προσφέρεται επίσης για συγκρίσεις με άλλες περιοχές της Μεσογείου υπό γαλλική αποικιακή κυριαρχία, όπως η Τυνησία.⁴⁷

Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, οι διάφορες μορφές κυριαρχίας προσαρμόστηκαν στις τοπικές συνθήκες με αυτοσχεδιασμό και επινοητικότητα, αλλά και με ανάμεικτα αποτελέσματα.⁴⁸ Η περίοδος 1780-1830, η «αυγή της δεύτερης Βρετανικής Αυτοκρατορίας», χαρακτηρίστηκε από τη μαζική επέκταση της βρετανικής κυριαρχίας και των τεχνικών διακυβέρνησης και

εκμετάλλευσης.⁴⁹ Οι ύπατοι αρμοστές και η αυτοκρατορική διοίκηση πειραματίστηκαν με διάφορες μορφές κυριαρχίας, με σκοπό να εξυπηρετήσουν τις πολιτικές της αυτοκρατορίας αλλά και να προσαρμοστούν σε τοπικές πιέσεις και κυρίως να αποφύγουν συγκρούσεις. Βρετανοί αποικιακοί αξιωματούχοι που υπηρέτησαν στην Κέρκυρα αξιοποίησαν την εμπειρία τους από προηγούμενες θητείες, όπως αυτή του διοικητή στον Καναδά, στην Κεϋλάνη ή στην Ινδία, αλλά και την εμπειρία που αποκόμισαν από τα Επτάνησα, στην επόμενη θητεία τους. Αυτό εξηγεί εν μέρει και τον δεσποτισμό, αλλά και τις ιεραρχίες που επέβαλαν ή συχνά επινόησαν οι αποικιακοί διοικητές στις «ευρωπαϊκές κοινωνίες, στη Μάλτα, στον Καναδά, και στα Επτάνησα».⁵⁰

Η ιστορία του Ιονίου Κράτους και η βρετανική επέκταση στη Μεσόγειο συμπίπτουν με την επικράτηση της Βρετανίας επί της Γαλλίας και σε άλλα, ανοικτά μέχρι τότε, μέτωπα της υφελίου (Καραϊβική, Καναδά, Ινδικό Ωκεανό).⁵¹ Η επικράτηση της βρετανικής αυτοκρατορίας το 1815 στους Ναπολεόντειους Πολέμους και η συνθήκη των Παρισίων έθεσαν τις βάσεις για τη ναυτική κυριαρχία στη Μεσόγειο μέχρι το 1884/85 και το Συνέδριο του Βερολίνου. Με την εξαίρεση του Κριμαϊκού Πολέμου, η περίοδος κυρίως διπλωματικών και λιγότερο πολεμικών συγκρούσεων κράτησε μέχρι το 1914, ακριβώς έναν αιώνα. Τα Επτάνησα, έως το 1864, αλλά και η Κύπρος το 1878 και κυρίως η Αίγυπτος από το 1882, συνέβαλαν καθοριστικά –αν και με διαφορετικούς τρόπους– στην επέκταση της βρετανικής οικονομικής και πολιτικής εξουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο και τελικά στην Ινδία, το πιο πολύτιμο κόσμημα στο βρετανικό στέμμα.⁵²

Στη Μεσόγειο, τα πενήντα χρόνια που ακολούθησαν τους Ναπολεόντειους Πολέμους και μέχρι το τέλος της αποικιοκρατικής περιπέτειας των Επτανήσων συμπίπτουν, αφενός, με τη δημιουργία μιας «αγγλομεσογειακής τάξης πραγμάτων» και, αφετέρου, με το απόγειο του φιλελεύθερου ιμπεριαλισμού και της Pax Britannica, ενός καθεστώτος που επεκτάθηκε σε περιοχές του κόσμου που είχαν μέχρι τότε απολυταρχικά καθεστώτα, μιας φιλοσοφίας «εμπορικής διείσδυσης και πολιτικής επιρροής» ως «εμπόριο που συνδυάστηκε με άτυπο έλεγχο ή εμπόριο όπου ο πολιτικός έλεγχος ήταν απαραίτητος».⁵³ Τα Επτάνησα, η Μάλτα, το Γιβραλτάρ και, για λίγα χρόνια (1806-1815), η Σικελία, υπήρξαν βρετανικές κτήσεις στη Μεσόγειο, οι οποίες μαζί με την Κύπρο και την Αίγυπτο στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, αποτέλεσαν πεδίο πειραματισμών για αποικιακές πρακτικές.⁵⁴ Στο πλαίσιο της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, δημιουργήθηκε ένα «αυτοκρατορικό δίκτυο» στη Μεσόγειο που αποτελούταν από το Γιβραλτάρ, τη Μάλτα, τα Επτάνησα και την Κύπρο.⁵⁵ Η μετάβαση από την απολυταρχία σε πιο φιλελεύθερες μορφές κυριαρχίας στις αποικίες, σε περιοχές όπως τα Επτάνησα, ήταν κάθε άλλο παρά ομαλή ή γρήγορη. Τον 19ο αιώνα επικράτησε η αποικιακή πολιτική που είχε ως μέσο τον ιμπεριαλισμό του ελεύθερου εμπορίου. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, υπήρχε μια επίσημη και μια ανεπίσημη βρετανική αυτοκρα-

τορία.⁵⁶ Οι κοινωνίες των Επτανήσων υπήρξαν ένα αποικιακό «εργαστήριο», στο οποίο σχέδια αποικιοκρατών για τη διοίκηση και την οικονομική και κοινωνική οργάνωση εφαρμόστηκαν με συχνά πιο τολμηρούς και αμφιλεγόμενους τρόπους από ό,τι στις καθαυτές αποικίες. Το βιβλίο εξετάζει πώς κάποια από αυτά τα σχέδια εφαρμόστηκαν στα Επτάνησα, ενώ άλλα εγκαταλείφθηκαν, ανάλογα με την εμπειρία και την ιδιοσυγκρασία του κάθε Βρετανού αρμοστή και τις προτεραιότητες της βρετανικής πολιτικής. Το Ιόνιο Κράτος αποτέλεσε μια διαφορετική και ενδιαμέση περίπτωση ημιεπίσημης αποικίας, ένα καθεστώς με συνέπειες στο εμπόριο, την οικονομία, τα δημόσια οικονομικά, την ευμάρεια και το κοινωνικό γόητρο που απέκτησαν λίγοι μεγαλέμποροι και άλλοι αστοί των Επτανήσων.

Η σύρραξη της Βρετανίας με τη Γαλλία και η στρατηγική που είχε στόχο να περιοριστεί η ρωσική επέκταση οδήγησε στην κατάληψη των νότιων Επτανήσων από το βρετανικό ναυτικό το 1809 (Ζάκυνθος, Κύθηρα) και το 1810 (Κεφαλονιά, Ιθάκη, Λευκάδα) και σηματοδοτεί την έναρξη της βρετανικής κυριαρχίας στα νησιά του Ιονίου. Οι Βρετανοί επέβαλαν μια αποικιοκρατική διοίκηση που καθορίστηκε από τον ευρύτερο σχεδιασμό και τις προτεραιότητες της αυτοκρατορίας. Το πολιτειακό σχήμα του προτεκτοράτου αποτέλεσε ένα υβριδικό καθεστώς που διασφάλισε τη βρετανική ηγεμονία, αλλά διατήρησε και μια επίφαση κυριαρχίας με την αξιοποίηση Επτανησίων σε όλα τα πόστα της διοίκησης, όπως οι λίγοι γερουσιαστές που αποτελούσαν το Εκτελεστικό Σώμα, οι ανώτατοι δικαστές—οι δύο από τους τέσσερις Επτανήσιοι— και τα στελέχη-υπάλληλοι της διοίκησης—περίπου 2.000 τη δεκαετία του 1850. Το σχήμα του προτεκτοράτου αξιοποιήθηκε σε πολλές περιοχές της αυτοκρατορίας, κυρίως στην Αφρική και σε νησιά στον Ινδικό και τον Ειρηνικό Ωκεανό στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού. Το προτεκτοράτο των Επτανήσων αποτελεί το πρώτο και ιδιαίτερο τέτοιο παράδειγμα αποικιοκρατικής ευελιξίας, καθώς παραχωρήθηκε το 1864 στο Ελληνικό Βασίλειο, πολύ πριν δηλαδή από την εποχή της «αποαποικιοποίησης», η οποία ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η μελέτη της ιστορίας του Ιονίου Κράτους, επομένως, συμβαδίζει και με το ενδιαφέρον ιστορικών για ενδιαμέσες περιοχές της αποικιοκρατίας, περιπτώσεις όπως τα προτεκτοράτα, τα πριγκιπάτα, τα λιμάνια που απολάμβαναν ειδικό καθεστώς ως ειδικές οικονομικές ζώνες, και άλλες περιπτώσεις διαβαθμισμένης κυριαρχίας και ημιαποικιοκρατίας.⁵⁷

Θεσμοί, κυβερνοτροπία και αποικιοκρατία

Παρά τα συμπεράσματα κάποιων ιστορικών για τα θετικά αποτελέσματα της βρετανικής αποικιοκρατίας στην ανάπτυξη των περισσότερων πρώην βρετανικών αποικιών,⁵⁸ άλλοι ιστορικοί θεωρούν ότι η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της

κοινωνίας των αποικιών όχι μόνο ήταν στρεβλή αλλά και ότι μάλλον απέτυχε.⁵⁹ Ο ρόλος των διοικητών στις αποικίες ήταν μεγάλος και τα περιθώρια δράσης τους επιτρέπουν να διακρίνουμε κάποιες κοινές μορφές ανάπτυξης στην αποικιακή Αφρική και στην Ασία, κάτι που σημαίνει ότι το βρετανικό αποικιακό σχέδιο ήταν πιο συνεκτικό από ό,τι πολλοί ιστορικοί ως τώρα θεωρούσαν, τουλάχιστον για την περίοδο μετά από αυτήν του προτεκτοράτου. Ο ρόλος των Βρετανών διοικητών υπήρξε εξίσου σημαντικός στα Επτάνησα, ιδίως στις πρώτες δεκαετίες του προτεκτοράτου και στη θεμελίωση του καθεστώτος. Όλοι οι Βρετανοί διοικητές προώθησαν την κωδικοποίηση των νόμων, στο πνεύμα του γαλλικού νομικού κώδικα, πολιτική η οποία στόχευε στην ένταξη των Επτανήσων στο πλαίσιο λειτουργίας των ευρωπαϊκών χωρών μέσα από την οριστική απόρριψη του βενετικού παρελθόντος και με στόχο να εξαλειφθεί η διαφθορά. Αντίθετα, η κατάργηση των φέουδων το 1825 δεν απάλλαξε τους αγρότες, μικροϊδιοκτήτες, επίμορτους καλλιεργητές και άκληρους εργάτες γης από τις σχέσεις εξάρτησης με τους συνιδιοκτήτες μεγαλογαιοκτήμονες, ούτε βέβαια άλλαξε τις δομές της αγροτικής παραγωγής. Η διαφθορά της βενετικής περιόδου αντικαταστάθηκε από την αποδοχή ενός βρετανικού αποικιοκρατικού μοντέλου ευνοιοκρατίας, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια του Ιονίου Κράτους αλλά και αργότερα, που είχε στόχο τη διατήρηση των ισορροπιών προς όφελος του αρμοστή και που άφηνε όμως πολλά περιθώρια κριτικής, αντιδράσεων και δυσaráσκειας και τελικά δίχασε τους φιλελεύθερους Επτανήσιους, καθιστώντας ως βέλτιστη λύση την παραχώρηση των Επτανήσων στο «νέο» ελληνικό βασίλειο το 1864.

Οι θεσμοί που εγκαθίδρυσαν οι Βρετανοί αρμοστές και οι βρετανοϊονικές κυβερνήσεις στηρίζονταν σε φιλελεύθερες αρχές, είχαν στόχο να ενισχύσουν το ελεύθερο εμπόριο, εφόσον δεν έθετε σε κίνδυνο την προμήθεια σιτηρών, και να διατηρήσουν υψηλά έσοδα για το Ιόνιο Κράτος, κυρίως όμως να εξυπηρετήσουν τις αυτοκρατορικές εμπορικές απαιτήσεις. Επίσης, οι θεσμοί που εγκαθίδρυσαν οι αρμοστές και κυρίως οι Επτανήσιοι πολιτικοί και αξιωματούχοι που προώθησαν τον εκσυγχρονισμό του κράτους (το «κόμμα» των μεταρρυθμιστών) στόχευαν στο να εμπεδώσουν την έννοια του δικαίου και να επιβάλουν τον νόμο, ώστε να αποτρέψουν αντιδράσεις προς τη βρετανική κυριαρχία και την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων. Για τον λόγο αυτό, οι Βρετανοί ιστορικοί αλλά και οι Βρετανοί διοικητές συχνά αντιπαρέβαλαν τη βρετανική με τη βενετική περίοδο, την οποία στιγματίσαν ως περίοδο διαφθοράς, στυγνής εκμετάλλευσης του αγροτικού πληθυσμού και γενικά κατάφωρης αδικίας που απέρρευε από την έλλειψη θεσμών, αλλά και αυτής ακόμα της έννοιας του δικαίου.⁶⁰ Λίγα χρόνια πριν την Ένωση, στις 29 Ιουλίου 1859, ο Νράμοντ Γουλφ (Drummond Wolf), γραμματέας –δηλαδή έμπιστος και εκπρόσωπος– του αρμοστή, ενημέρωνε ότι τους τελευταίους τρεις μήνες ο αρμοστής είχε λάβει διάφορες ανώνυμες επιστολές και δήλωνε την «αποστροφή» του για τέτοιες πρακτικές, ανήθικες και ανάρμοστες. Είναι πολύ δύσκολο

να ξέρουμε ποιοι ακολουθούσαν τέτοιες αντιπολιτευτικές τακτικές, ωστόσο το ειρωνικό κλείσιμο της επιστολής είναι αποκαλυπτικό των εντυπώσεων που ήθελε να δημιουργήσει το γραφείο του αρμοστή, ίσως και ο ίδιος, σε σχέση με το καθεστώς της προστασίας, το οποίο αντιπαραβάλλει με πρακτικές ταυτισμένες με την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας: «Η Αυτού Εξοχότης ήθελεν ενθυμίσει εις τους συγγραφείς ανωνύμων επιστολών ότι δεν ζώσιν υπό την Ενετικήν Πολιτείαν».⁶¹ Αυτά τα ζητήματα εξετάζει το πρώτο κεφάλαιο.

Πέρα από τη ρητορική, το Ιόνιο Κράτος καινοτόμησε στην εισαγωγή πολιτικών θεσμών και διαδικασιών, όπως η κωδικοποίηση των νόμων, και στην πολιτική διαδικασία, με εκλεγμένους αντιπροσώπους των Επτανήσων, από το, έστω και περιορισμένο, εκλογικό σώμα και παρά τις κατάφορες παρεμβάσεις της εξουσίας του αρμοστή. Πολιτικοί θεσμοί, όπως το συνταγματικό πλαίσιο του 1817, στηρίχτηκαν, για την εφαρμογή τους και τη νομιμοποίησή τους, στους όρους και τα πρόσωπα που κληροδότησε η περίοδος της Επτανήσου Πολιτείας.⁶² Οι συνέχειες αυτές καθόρισαν τις σχέσεις εξουσίας και το σύστημα διακυβέρνησης τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια του προτεκτοράτου. Οι πολιτικοί θεσμοί του Ιονίου Κράτους ήταν καθοριστικοί για τη διαμόρφωση της πολιτικής εξουσίας και της λειτουργίας του κράτους σε συνθήκες αποικιοκρατικής προστασίας. Ταυτόχρονα, άλλοι θεσμοί και εμπορικοί μηχανισμοί, όπως το Χρηματιστήριο και το Εμπορικό Επιμελητήριο, νέες μορφές επιχειρηματικής οργάνωσης, όπως η Ιονική Τράπεζα και για πρώτη φορά μετοχικές εταιρείες, αλλά και λογοτεχνικές και φιλανθρωπικές ενώσεις, δημιούργησαν δεσμούς μεταξύ αστών που, ακόμα και αν διαφωνούσαν σε ζητήματα όπως η διακυβέρνηση της χώρας τους από τους «Άγγλους», μοιράζονταν μια κοινή κοσμοαντίληψη, εκπαίδευση, πνευματική καλλιέργεια και ενδιαφέροντα. Οι θεσμοί αυτοί ήταν πεδία συλλογικής δράσης, αποκαλύπτουν τη «μηχανική» και τη λογική των σχέσεων εξουσίας και τελικά την επιβολή τους και αποτυπώνουν τις προγραμματικές διαθέσεις των οργανωτών τους, ιδίως σε στιγμές κοινωνικής κρίσης, όπως στην περίοδο της επιδημίας χολέρας το 1855 στην Κέρκυρα, την οποία κλήθηκαν να διαχειριστούν για το καλό της πόλης και του κράτους συνολικά. Οι θεσμοί αυτοί επέτρεψαν στους αστούς των Επτανήσων να αναδειχθούν σε μια ηγεμονικά κυρίαρχη ομάδα στη διαδικασία διαμόρφωσης του κράτους. Παρά τις διαφορές τους, μέσα από τους θεσμούς, οι αστοί απέκτησαν εσωτερική συνοχή και συλλογική ταυτότητα, σε σχέση κυρίως με άλλες κοινωνικές ομάδες.

Οι θεσμοί ορίζονται ως αποκεντρωμένες (ή πολύκεντρες) οικονομικές, νομικές, πολιτικές και ιδεολογικές δομές εξουσίας. Μία από τις «κλασικές» εννοιολογήσεις της εξουσίας είναι η διάκριση διαφορετικών μορφών εξουσίας (οικονομική, πολιτική, ιδεολογική).⁶³ Αστοί-διανοούμενοι των Επτανήσων, ήδη από τη δεκαετία του 1830, διαφωνούσαν μεταξύ τους για το αν η βρετανική εξουσία θα έπρεπε να μεταρρυθμιστεί (και πώς) ή να καταργηθεί εντελώς και τα νησιά του Ιονίου να ενωθούν με

την Ελλάδα: το βιβλίο αυτό, όμως, δείχνει ότι, αντίθετα, δεν διαφωνούσαν σε θέματα διαχείρισης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Η πολιτική της «ένωσης» τελικά επικράτησε, αλλά όχι χωρίς διαφωνίες, συγκρούσεις, διασπάσεις μεταξύ των Επτανησίων και ύστερα από μεταβολές και της βρετανικής πολιτικής στο ζήτημα.⁶⁴ Η πολιτική εδώ δεν ορίζεται μόνο ως άσκηση εξουσίας μέσω μηχανισμών, όπως το Κοινοβούλιο και η Γερουσία, δηλαδή το νομοθετικό και εκτελεστικό σώμα του Ιονίου Κράτους. Πολιτική αποτελεί και η σύσταση θεσμών διαχείρισης, ρύθμισης και ελέγχου της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Οι νόμοι και κανονισμοί για τη συγκρότηση του κράτους, τα σώματα της αστυνομίας, τη λειτουργία της αγοράς και την τήρηση της καθαριότητας και της τάξης, η κατασκευή και λειτουργία κτιρίων επιτήρησης και εγκλεισμού, η ίδρυση μηχανισμών διαχείρισης της εμπορικής πίστης και νέων μορφών επιχειρηματικής οργάνωσης, η ίδρυση φιλανθρωπικών και φιλολογικών ενώσεων, η δημοσίευση φιλανθρωπικών εισφορών και άλλων οικονομικών στοιχείων, η επιτήρηση και η καταγραφή των απόρων, πένητων, περιπλανώμενων και άλλων «ανεπιθύμητων» και τελικά η καταστολή ή τουλάχιστον ο εγκλεισμός τους υπογραμμίζουν την κοινωνική μεταβολή και την αλλαγή στις σχέσεις εξουσίας στις επτανησιακές πόλεις, όπως επιχειρήσε και κατόρθωσε να την επιβάλει το Ιόνιο Κράτος και οι Επτανήσιοι υπάλληλοί του ανεξάρτητα από τον βαθμό που κατείχαν στην ιεραρχία της κρατικής μηχανής.

Μια προσέγγιση η οποία ανανέωσε τις ελληνικές ιστορικές σπουδές και έκανε γνωστή την ιστορία της βρετανικής κυριαρχίας στα Επτάνησα σε ένα ευρύτατο κοινό ανήκει στον Τόμας Γκαλάντ (Thomas Gallant).⁶⁵ Ο Γκαλάντ δανείζεται εργαλεία από την ιστορική ανθρωπολογία για να αναδείξει άγνωστες πτυχές της καθημερινότητας και της ταυτότητας των Επτανησίων, όπως την όρισαν οι ίδιοι αλλά και οι Βρετανοί «παρατηρητές» τους.⁶⁶ Προτείνεται μάλιστα ο όρος *επικυριαρχία* (dominion) ώστε να συμπληρώσει το νόημα όρων που χρησιμοποιούνται για αντίστοιχες αποικιακές εξαρτήσεις και σχέσεις εξουσίας, όπως ηγεμονία, κυριαρχία και αντίσταση.⁶⁷ Η μελέτη αποτελεί σημαντικό έργο στην ιστοριογραφία του Ιονίου Κράτους όχι μόνο για τον εμπειρικό της πλούτο, αλλά και για την πολυμέρεια της ανάλυσης, η οποία κατορθώνει να πει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς ερευνητές, ιστορικούς και ανθρωπολόγους κυρίως. Η μελέτη αποτελεί επίσης βασικό κείμενο για τους θεσμούς του Ιονίου Κράτους και τις σχέσεις εξουσίας και τους τρόπους με τους οποίους η βρετανική αποικιοκρατία και η διοίκηση του Ιονίου κράτους επηρέασαν τις έμφυλες σχέσεις.⁶⁸ Η προσέγγιση του ανά χείρας τόμου συμπληρώνει τη συμβολή του Γκαλάντ και αναλύει τους θεσμούς του Ιονίου Κράτους και τις σχέσεις οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας, αλλά και τη διαμόρφωση ανταγωνιστικών ομάδων συμφερόντων ειδικά στο πεδίο του κράτους. Η διαμόρφωση της αστικής τάξης ήταν έμφυλη, καθώς αφορούσε τους άνδρες που πρωταγωνιστούν στις σελίδες που ακολουθούν, και οι οποίοι επαναπροσδιόρισαν τον ανδρισμό τους ως μέλη της κυβέρνησης, της

διοίκησης, των οργανισμών και των συλλόγων στους οποίους συμμετείχαν. Οι Επτανήσιες αστές, αντίστοιχα, απέκτησαν δημόσια παρουσία ως μέλη των δικών τους φιλανθρωπικών συλλόγων και άλλων πρωτοβουλιών. Σημαντική για την έμφυλη ιστορία του Ιονίου Κράτους είναι και η κατάθεση υπομνημάτων προς τη διοίκηση από συζύγους και χήρες που διεκδικούσαν μια ελάχιστη βοήθεια. Από τέτοια κείμενα μπορούν να ακουστούν, έστω και χαμηλόφωνα, οι ιστορίες κάποιων γυναικών και μάλιστα όχι της αστικής τάξης, ενώ αντίθετα υπάρχουν, ως συνήθως, άφθονες πηγές για τους άνδρες.

Οι μεταβολές στις σχέσεις εξουσίας και η διαμόρφωση νέων κοινωνικών ομάδων στα Επτάνησα τον 19ο αιώνα ερμηνεύονται με την ανάλυση των θεσμών που καθόρισαν όχι μόνο την άνοδο της αστικής τάξης στην κοινωνική ιεραρχία αλλά και τη συγκρότηση και τη λειτουργία του Ιονίου Κράτους. Οι θεσμοί που καθόρισαν την άσκηση της εξουσίας θα μπορούσαν σχηματικά να διαχωριστούν σε πολιτικούς και οικονομικούς. Η πολιτική και οικονομική εξουσία και η βιοεξουσία (η εξουσία και στο ανθρώπινο σώμα) στο Ιόνιο Κράτος ασκούνταν με πολλαπλούς τρόπους: τη συλλογή φόρων, την αστυνόμευση, τον εγκλεισμό, την εξορία, αλλά και τον διορισμό σε θέσεις στη δημόσια διοίκηση. Εκατοντάδες Επτανήσιοι ζητούσαν, με αιτήματα/υπομνήματά τους, να δουλέψουν στο Ιόνιο Κράτος, με σκοπό να εξασφαλίσουν το –σπάνιο για την εποχή– προνόμιο να έχουν ένα έστω και μικρό (ή μεγαλύτερο σε κάποιες περιπτώσεις) σταθερό εισόδημα. Οι Επτανήσιοι, επομένως, και μάλιστα όχι μόνο όσοι εργαζόνταν και υπηρετούσαν σε αυτό, θεωρούσαν το Ιόνιο Κράτος μέρος του κόσμου τους και όχι κάτι έξω από αυτούς, ειδικά όσοι διαπαιδαγωγούνταν στη νέα «τέχνη» της εξουσίας, παίρνοντας μερίδιο της ευθύνης που παλαιότερα είχαν οι ομάδες των αρχόντων τους. Η «διείσδυση» αυτή του κράτους με πολλαπλές μορφές στη διάρκεια της προστασίας είναι ένα από τα θέματα του βιβλίου. Οι θεσμοί που ξεετάζονται εδώ αναδεικνύουν την άσκηση της εξουσίας με υλικούς αλλά και συμβολικούς τρόπους. Στο παρόν βιβλίο, στόχος είναι να ανιχνευθούν οι «τεχνολογίες» της εξουσίας, οι τεχνικές και πρακτικές της κυριαρχίας,⁶⁹ όπως η κυβερνοοτροπία.

Μια ευρύτερη έννοια για την άσκηση της εξουσίας, η αποικιακή κυβερνοοτροπία (colonial governmentality) διερευνά την άνιση σχέση μεταξύ αποικιοκρατών και αποικιοκρατούμενων. Η κυβερνοοτροπία της αποικιοκρατίας προχωρά πέρα από τις προφανείς συνέπειες της αποικιοκρατίας για τις τύχες των λαών που την υπέστησαν και ξεετάζει τους διαφορετικούς τρόπους προώθησης ατομικών και συλλογικών συμφερόντων που διαμόρφωσαν την αποικιοκρατία ως παράγοντα ή και καταλύτη της νεωτερικότητας.⁷⁰ Βρετανοί αξιωματούχοι, αλλά και πολλοί Επτανήσιοι, αντιπαρέθεσαν την κατάσταση της επτανησιακής κοινωνίας στη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας με την πρόοδο, όπως τη χαρακτήριζαν, της κοινωνίας στη διάρκεια της βρετανικής κυριαρχίας, με στόχο αναμφίβολα τη νομιμοποίησή της. Η «περίπτωση» των Επτανήσων εγείρει και το καίριο ερώτημα

με ποιους τρόπους η αποικιοκρατία μετασχημάτισε τους θεσμούς, την οικονομία, την κοινωνία και την ανάπτυξη χωρών που υπήρξαν βρετανικές αποικίες.⁷¹ Ο ρόλος των Βρετανών διοικητών υπήρξε εξίσου σημαντικός στα Επτάνησα ιδίως στις πρώτες δεκαετίες του προτεκτοράτου. Για παράδειγμα, όλοι οι Βρετανοί διοικητές προώθησαν την κωδικοποίηση των νόμων, πολιτική η οποία στόχευε στην ένταξη των Επτανήσων στο πλαίσιο λειτουργίας ευρωπαϊκών χωρών μέσα από την οριστική απόρριψη του βενετικού παρελθόντος, τουλάχιστον στο επίπεδο της νομικής πρακτικής, αλλά και με στόχο να εξαλείψει τη διαφθορά. Αυτά τα θέματα, όπως και οι πρώτες προκλήσεις που αντιμετώπισε το Ιόνιο Κράτος, αναλύονται στο δεύτερο κεφάλαιο.

Τα επόμενα δύο κεφάλαια (τρίτο και τέταρτο) καταγράφουν και ερμηνεύουν τις θεσμικές μεταβολές και τις συνέπειές τους στη διαμόρφωση τάξεων και ιεραρχήσεων στις επτανησιακές κοινωνίες μέσα από τις πηγές που παρήγαγε το Ιόνιο Κράτος, όπως τα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα που καταγράφονταν με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβαδίζουν με αυτά που έστελναν στο υπουργείο Αποικιών άλλες περιοχές υπό αυτοκρατορικό έλεγχο. Το Ιόνιο Κράτος εφάρμοσε πρακτικές όπως η συλλογική καταγραφή ατόμων που απασχολούνταν σε τρεις τομείς της οικονομίας (γεωργία, βιοτεχνία, εμπόριο) όπως ακριβώς καταγράφονταν για τις αποικίες, με σκοπό την πιο αποτελεσματική διαχείριση του πληθυσμού του προτεκτοράτου.⁷² Πολλοί Επτανήσιοι επέλεξαν να συνδιαλλαγούν με τη βρετανική διοίκηση στη διαχείριση της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής, και συνεισέφεραν τα μέγιστα στην καταγραφή της επτανησιακής πραγματικότητας με έναν νεωτερικό τρόπο. Αντίστοιχα, η αποικιοκρατική διοίκηση άλλοτε συμπορεύθηκε και άλλοτε συγκρούστηκε με τις λογικές διαχείρισης της εξουσίας, όπως τις αντιλαμβάνονταν Επτανήσιοι έμποροι, διανοούμενοι και γαιοκτήμονες, από τη μια μεριά, και αγρότες, τεχνίτες, εργάτες, μαγαζάτορες, ψαράδες και ναυτικοί, που αποτέλεσαν «αντικείμενο» της αποικιακής κυβερνοτροπίας, της αντίληψης και της εξουσιαστικής νοοτροπίας δηλαδή που διαμόρφωσε η αποικιακή διακυβέρνηση, από την άλλη.

Η καταμέτρηση του πληθυσμού είχε στόχο και τη διαμόρφωση μιας κοινωνικής πολιτικής. Από τη δεκαετία του 1820, το Ιόνιο Κράτος πήρε πρωτοβουλίες για να αντιμετωπίσει το ζήτημα της φτώχειας, με τη δημιουργία νέων κατηγοριών για τον πληθυσμό και τη συστηματική καταγραφή της φτώχειας, στα πρότυπα της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης στη Βρετανία και στις αποικίες. Η αντιμετώπιση του οικονομικοκοινωνικού φαινομένου της φτώχειας, όπως στη Βρετανία και τις αποικίες της, έτσι και στα Επτάνησα, πήρε τη μορφή πτωχοκομείων, εξοικονομητικών τραπεζών, φιλανθρωπικών δράσεων, αλλά και κατασταλτικών μέτρων, όπου και όταν πληθυσμοί αρνήθηκαν να συμμορφωθούν. Τα μέτρα και οι θεσμοί αυτοί ήταν αποτέλεσμα της νέας μορφής γνώσης που παράγει το αποικιακό κράτος με τη συλλογή και δημοσίευση της μέτρησης ανθρώπων και είναι